

PE TĂRĂMUL MITURILOR HELLADICE

Aliona GRATI,
dr. hab. conf. univ.

Cu mult timp în urmă, pe când anii curgeau în direcție opusă, în Peninsula Balcanică, într-o lume astăzi greu de imaginat locuiau vechii greci. Moștenirea extrem de bogată lăsată de ei omenirii înseamnă nu doar temple și clădiri magnifice, picturi murale desăvârșite și statui de marmură minunate, dar și opere literare importante. O comoară culturală incomparabilă prezintă pentru noi și marile lor mituri. În ciuda a aproape douăzeci de secole de creștinism, zeii și eroii Greciei și ai Romei antice nu sunt uitați, măreția lor mai continuă să fascineze. Datorită poveștilor despre zei astăzi putem cunoaște concepțiile grecilor despre lume și creație, despre fenomenele naturii și, în genere, despre multiplele evenimente de neînțeles pentru ei.

Miturile și legendele grecești au evoluat pe parcursul mai multor secole, reprezentările zeilor și felul în care erau venerați au suferit multe schimbări din perioada Greciei arhaice și până la cea a Imperiului Roman. În culturile timpurii miturile erau transmise pe cale orală, din generație în generație, de niște barzi rămași anonimi. Cutreierând ținuturile cele mai îndepărtate, rapsozii au întreținut în cântările lor publice înclinarea elinilor pentru manifestările spiritului. La noi miturile au ajuns deja în formă scrisă, în fragmente prelucrate poetic. Datorăm mitografilor faptul că astăzi cunoaștem poveștile grecilor în forme închegate, cu personaje vii și credibile, cu acțiuni alerte și evenimente dispuse mai mult sau mai puțin cronologic. Pentru a cunoaște bine imaginația mitică și cultura grecilor antici, ei au colectat detalii din diverse surse: manuscrise, picturi murale,

fresce, desene de pe vase de ceramică, amfore și cupe, sculpturi, basoreliefuluri, ornamente de pe frontoane și frize, inscripții pe piatră, monede și alte obiecte care s-au păstrat, ca mai apoi să le închege în povești mitologice coerente și captivante.

Primii mitografi au apărut în Grecia în sec. al VI-lea î. Chr., cei mai cunoscuți fiind sofistul Hippias, istoricii și filosofi Pindar, Platon, Lukian, Herodot din Halicarnas, Heraclid din Pontus. Mitografi greci erau preocupați în special să adune, să ordoneze și să comenteze semnificațiile miturilor. Spre exemplu, Dionisie din Samos a alcătuit tabele genealogice ale zeilor, unul din elevii lui Aristotel, Palefato, a scris o compilație de povestiri mitologice numite „Povești incredibile”, iar Pseudo-Apolodor (numele convențional al unui scriitor grec necunoscut) este autorul unei „Biblioteci”, operă în trei volume adunând un număr foarte mare de legende eroice și mituri. De departe, cele mai importante izvoare pentru reconstituirea miturilor au constituit poemele lui Homer (*Iliada*, *Odiseea*), poeziile lui Hesiod (*Teogonia*, *Munci și zile*), piesele dramaturgilor greci Eschil, Sofocle, Euripide, dar și alte texte cu sau fără virtuți literare.

Cu excepția perioadei de constituire a dogmei creștine, când miturile grecilor au intrat într-un con de umbră, fiind învinuite de stricarea moravurilor, omenirea și-a întors privirea mereu spre Antichitate. Umaniștii renascentiști au admirat mitologia antică ca pe o expresie plenară a personalității umane libere. Miturile prezentau pentru ei interes mai ales ca alegorii și simboluri ale variatelor trăsături morale. În

perioada modernă miturile Greciei antice au stat în atenția savanților care au îmbinat mitografia cu cercetările din diferite științe, precum filologul francez Georges Dumezil, etnograful francez Claude Lévi-Strauss, filosoful german Ernst Cassirer, culturologul scoțian James George Frazer, românul, istoric al religiilor, Mircea Eliade și alții. Erau interesați de înțelepciunea populară exprimată în mituri, de legătura lor cu religia și ritualurile religioase, de specificul gândirii magice sau au interpretat modelul social pe care îl proiecta imaginarul vechilor greci. Marea dramă ateniană a lui Oedip, regele Tebei care și-a ucis tatăl și s-a căsătorit cu mama sa, a servit pentru psihanalistul austriac Sigmund Freud drept pretext de explicare a psihismului nostru inconștient.

Miturile nu au încetat niciodată să provoace artiștii captivați de potențialul lor estetic și, în genere, culturalizator. Există o mulțime de capodopere ale unor maeștri în muzică, arte plastice, teatru, cinematografie și, mai ales, în literatură care și-au extras motivele din mitologia greacă. Numele lor formează o listă greu de trecut aici. Credem însă relevant a pomeni numele unui admirator al subiectelor antice – N.A. Kun, care a compus în 1914 *Legendele și miturile Greciei Antice*, o colecție de povești scrise în special pentru elevii claselor liceale. Anume această carte va servi ca punct de plecare pentru prozatorul român Alexandru Mitru care, între anii 1960 și 1962, a scos de sub tipar cartea *Legendele Olimpului*, ediție în două volume cu o introducere a profesorului Nicolae I. Barbu. Mai târziu, în 1983, o a doua ediție a apărut sub îngrijirea lui Demostene Botez, care a semnat și o prefață. Cartea lui Alexandru Mitru a cunoscut o mulțime de reeditări și a jucat un rol însemnat în apropierea publicului tânăr vorbitor de limba română de bazele gândirii și de istoria mitică a Greciei antice. Autorul a ales pentru această carte cele mai

răspândite povești despre zeii și eroii greci pentru a le povesti originea și aventurile într-o formă literară vie, plastică, expresivă, ce invită la lectură atât copiii, cât și adulții interesați de subiect. Dincolo de plăcerea pe care o produce lectura unei narațiuni dinamice, cu provocări miraculoase, prelucrările literare ale lui Alexandru Mitru ne permit să avem o viziune a concepției despre lume și despre existență ce caracterizează în mod unitar și inconfundabil spiritul culturii eline. Narațiunile prozatorului reușesc să transmită informația esențială despre felul în care grecii antici răspundeau la enigmele universului, reprezentau lumea, explicau originea fenomenelor naturii, își imaginau viața zeilor și a eroilor legendari. Multe din ele par la început fantastice, absurde, comice, pe alocuri imorale, dar la o examinare mai atentă conțin o înțelepciune profundă sau o semnificație general-umană.

În timpurile vechi grecii își imaginau pământul ca pe un disc plat, pe care se aflau ținuturile cunoscute de ei. Știau de existența Indiei, a Europei de nord și a nordului Africii, însă America, Japonia și China le erau necunoscute. Acest disc al lumii era încercuit de un inel de apă, care era oceanul, numit așa datorită zeului care domnea peste ape – Oceanos. Cerul, înfățișat în formă de boltă, se sprijinea pe această lume plată. Gigantul Atlas susținea pe umerii săi cerul, iar zeul-soare Helios călătorea în fiecare zi pe bolta lui în carul său de foc. Pleca în fiecare dimineață din partea de răsărit a oceanului și ajungea în partea de apus, seara, apoi o pornea din nou la drum, noaptea, pe o corabie, pentru a ajunge la răsărit.

Sub discul lumii se afla întunecatul tărâm subpământean, regatul zeului Hades. Acest regat al morții era locuit de umbrele pământenilor decedați. Umbrele erau un fel de apariții cenușii, fără conștiință. Nu simțeau durere sau tristețe, nici nu își

amintea de existența lor pe pământ. Cel mai adânc loc în lumea subpământeană, Tartarul, era un fel de iad. Aici stăteau oamenii care făcuseră în viață fapte grave împotriva zeilor și a legilor lor și erau aspru pedepsiți.

Zeii, doisprezece la număr, în frunte cu Zeus, trăiau undeva în cer, dincolo de nori, pe Muntele Olimp, unde era primăvară veșnică. Poemele lui Homer ne oferă descrieri detaliate ale zeilor, pe care îi prezintă ca fiind antropomorfi, arătând deci ca niște oameni cu puteri supranaturale. Viața lor se desfășura la fel cu a oamenilor, având aceleași sentimente și defecte ca și aceștia, însă era lipsită de mizeriile vieții lor și chiar nenorocirile care se întâmplau zeilor se sfârșeau întotdeauna cu bine. Ei urmăreau ce se întâmplă pe pământ de pe Muntele Olimp, intervenind suficient de des în viața oamenilor, schimbând cursul evenimentelor după bunul lor plac. Cu toate că aveau simțul dreptății, adeseori ei se dovedeau a fi meschini și răzbunători. Mai mult chiar, toate nelegiuirile și relele ce se întâmplau oamenilor erau puse de Homer pe seama zeilor.

Totuși, din cele mai vechi timpuri omul grec căuta să obțină protecția zeilor. Universul era pentru el plin de divinități, mari sau mici, binevoitoare sau de temut, cu care comunica, pe care le venera și le sărbătorea, aducându-le daruri și ofrande. De dispoziția zeilor depindea fericirea sau nefericirea muritorilor pe pământ și, după moarte, pe tărâmul de dincolo, al împărăției lui Hades. Până și inspirația poezilor depindea de toanele divinității pe care aceștia trebuiau să o predisună pozitiv, să o cheme în ajutor, să o măgulească. Poetul Hesiod își începe poemul în spiritul timpului, cu o invocație: „Încep slăvind Muzele, stăpâne ale Heliconului, munte mare, munte sfânt. Nu o dată, în preajma izvorului cu apă vie, în jurul altarului feciorului atotputernic

al lui Cronos, dănțuiesc cu picioarele lor gingașe; nu o dată, după ce și-au îmbăiat trupurile fragede în Permessos ori Ippocrene, ori în dumnezeiescul Olmeios, pe creștetul Heliconului, pornesc hore mândre și desfătătoare, rotindu-și pașii iuți. Pe urmă, depărtându-se în zare, îmbrăcate în ceață, ... înalță cânturi minunate, slăvind pe Zeus cel dăruit cu scepstrul, pe crăiasa Hera din Argos, cea cu încălțări de aur, - pe fiica împăratului Zeus, Athene cu ochii verzi, pe Foibos, Apollon și pe Artemis țintașa, pe Poseidon domnul pământurilor, ...și Uscatul și Oceanul, întunecata Noapte și întreg Neamul sfânt al Nemuritorilor veșnic în viață. Ele l-au învățat pe Hesiod cântarea cea frumoasă, la poalele Helionului sfânt, unde-și păștea turma de oi. Astfel i-au vorbit din capul locului zânele, Muze ale Olimpului, mlădițele lui Zeus cel cu scepstrul în mână: «Ciobani de la țară, ponoase ale pământului, ce nu știți decât de mâncare! Noi ne pricepem să povestim născociri aidoma lucrurilor întâmplate. Și mai știm, de câte ori vrem, să spunem și vorbe adevărate!». Atfel grațiu-mi-au ficele gureșe ale slăvitului Zeus și, în chip de toiag, dintr-un laur stufos, mi-au întins un ram. Pe urmă au suflat peste mine duhul cântării dumnezeiești, ca să slăvesc câte au fost și vor mai fi, cu porunca să preamăresc neamul fără de moarte al Fericților și, înaintea tuturor, pe ele, la începutul și sfârșitul cântărilor mele”. Hesiod avea toată convingerea că anume puterea divină pune în mișcare fapta poetului sau a rapsodului.

Este fascinant felul în care spiritul grec îmbina gândirea mitică, irațională, cu pasiunea pentru ordine, utilitate, eficacitate, armonie, plăcere, simetrie, rigoare. Religia grecilor antici este impresionabilă, plină de taine și prejudecăți specifice, formând nenumărate mituri, legende și mistere care explică ceea ce pare a fi inexplicabil într-un mod rațional. Trecerea de la fabula-

ția mitului la proză ca mijloc de exprimare rațională a fost numită „miracolul grec”.

Teoriile legate de religia grecilor sunt, în mare parte, speculații pe marginea datelor pe care le-au oferit izvoarele literare și filosofice accesibile. James George Frazer a fost de părere că miturile, aceste povestiri familiare tuturor grecilor antici, constituiau fundamentele ritualurilor lor religioase. Ele precedau riturile și compuneau istoria unor geneze, teogonii, cosmogonii, gigantomanii, epopei și narrațiuni. Anume aceste povești miraculoase au furnizat cele mai importante informații despre cum și-au imaginat grecii geneza lumii și despre divinitățile venerat de ei de-a lungul Antichității. Dar să ne întoarcem în perioada primordială a umanității. Cum își imaginau grecii apariția lumii? Prima încercare de a înregistra și a sistematiza o teogonie (totalitatea miturilor despre nașterea zeilor) și o cosmogonie (totalitatea miturilor despre originea Universului) îi aparține lui Hesiod. Pornind de la *Theogonia* lui aflăm că religia grecilor a cunoscut trei generații de divinități.

La început nu exista decât Chaos (Hăul) veșnic, infinit și întunecat. Totul a ieșit din Haos: întreaga lume, zeii nemuritori, zeița pământului Gee, Eros. Din Chaos s-a născut Erebus și Noaptea, iar din aceștia Eterul și Ziua. Lumina s-a răspândit în lumea întreagă, iar Noaptea și Ziua au început să se succedă. Zeița Gee a dat viață a tot ce trăiește pe pământ. Îndrăgostindu-se de o ființă egală sieși, Quranos (Cerul) înstelat, zeița pământului Gee a zămislit munții înalți, Nimfele și Pontul (marea sterilă) cu valuri cântătoare.

Din Gheea și din Uranus (Quranos) s-a născut cea de-a doua generație divină: șase feciori și șase fete: titanii Ocheanos (Oceanul), Coeus, Hyperion, Crios, Iapet, Cronos (Timpul) și Theia, Rheia, Mnemosyne, Phoebe, Tethys, Themis. Tot ei au dat naștere celor trei ciclopi cu numele de

Brontes, Seropes și Arges și monștrilor hecatoncheiri Cottus, Briareus și Gyges. După ce Cronos și-a ucis tatăl și a preluat puterea peste pământ și peste cer s-a continuat creația. Noaptea a născut pe Moios (Pierzania), Moira (Destinul) și pe Thanatos (Moartea), apoi pe Hypnos (Somnul) și Oneiroi (Visele), și în cele din urmă o serie întreagă de răutăți: Nemesis (Răzbunarea), Înșelăciunea, Luțirea, Bătrânețea, Cearta. Din acestea au apărut Necazul, Uitarea, Foamea, Boala, Lupta, Uciderea, Bătăliile, Masacrele, Zăzaniile, Minciuna, Nedreptatea și Jurămintele. Ocean și Thetis au născut trei mii de fi (râurile) și trei mii de fiice. Hyperion și Theia au zămislit pe Helios (Soarele), Selene (Luna) și Eos (Aurora). Iapet a dat naștere lui Atlas (Susținătorul) și lui Menoetiu, Epimetheu și Prometeu. Cronos cu sora sa Rheia au avut copii pe Hestia, Demetra, Hera, Hades, Poseidon pe care îi îngurgita de frica blestemului, potrivit căruia va fi detronat de unul din copiii săi. Zeus, ascuns de mamă-sa, a reușit să se salveze de mătăhălosul său tată și după ce a crescut l-a detronat, ca mai apoi să devină stăpânul întregului Univers. Primele două generații de zei se mai numesc și zei primordiali. A trebuit să fie sacrificăți pentru ca întregul univers să ia naștere.

Odată cu Zeus a început a treia generație divină care a alcătuit perioada olimpică din mitologia greacă. Zeus era zeul suprem al grecilor. De sus, din cer, el diriguia lumea. Stăpân pe tunet, fulger și toate fenomenele naturale. Conform celor mai multe reprezentări, Zeus putea lua înfățișare umană și locuia într-un palat construit de el pe cel mai mare munte din Grecia, Muntele Olimp, situat între Tesalia și Macedonia. De pe piscurile lui înzăpezite, Zeus se uita în jos, spre oamenii de pe pământ și, atunci, când credea de cuviință, intervenea în viața lor, trimitând fulgerul pentru a-i pedepsi. El era înconjurat de unsprezece zei olimpici care locuiau mai jos

de Acropola lui în palate mărețe, construite de meșterul fierar Hefaistos și de câțiva servitori nemuritori.

Cei doisprezece olimpieni – Zeus, Poseidon, Hefaistos, Hermes, Ares, Apollo, Hera, Athena, Artemis, Dionysos, Afrodita și Demeter – au câștigat supremația în lumea zeilor după ce Zeus, împreună cu frații și surorile lui, au obținut victoria într-un război dus împotriva Titanilor. Zeii erau nemuritori și binecuvântați cu tinerețe veșnică. Mâncau mâncare delicioasă, divină, numită ambrozie, și beau nectar. Ascultau muzica lui Apolo și se desfătau cu artele Muzelor. Arătau ca oamenii și aveau tot felul de conflicte și gâlcevi între ei, ilustrând eternul omenesc. Boala și durerile le erau însă necunoscute. Uneori aveau dureri după ce primeau vreo rană, dar se tratau repede cu ambrozie și nectar.

Zeus a instaurat o ordine printre zei, împărțindu-i în principali și secundari. Cei mai importanți erau frații săi Poseidon, stăpânul apei, al cailor și al cutremurelor, și Hades, zeul lumii subpământene și al focului. Când s-a făcut împărțirea Universului, lui Zeus i-a revenit Cerul, lui Poseidon – Marea, iar lui Hades – Infernul. Fiecare din cei doisprezece zei se ocupau de un anumit fenomen natural sau de un concept abstract. Hefaistos era zeul focului și al metalurgiei. Confecționa armuri pentru zei și pentru eroul legendar Ahile. Hermes răspundea de comerț și de hoți, era mesagerul zeilor și conducea sufletele morților spre locul lui Hades. Este cel care a inventat lira și încălțăminte înaripată. Ares era zeul războiului și al vărsărilor de sânge, înfățișat de obicei ca un uriaș în platoșă, cu scut și coif, înarmat până în dinți. Dionysos era zeul vinului, petrecerii și al beției. Cel mai frumos dintre ei, Apollo, era zeul muzicii, profeților și al săgeților, zeul luminii și al adevărului, asociat cu soarele. Zeițele răspundeau și ele de anumite lucruri. Hera, soția lui Zeus, era ocrotitoarea căsă-

toriilor. Hestia era protectoarea căminului și a vetrei. Atena era zeița înțelepciunii, războiului și meșteșugurilor. Simbolizând forța gândirii senine, ea reprezenta Grecia însăși. Demetra – zeița fertilității, a grâului și holdelor. Fecioara Artemis, geamăna lui Apollo, cea dragă lui Zeus pentru neînfricare războinică, avea arc, săgeți și stăpâna vânătoarea și fiarele sălbatice. Afrodita era zeița iubirii și frumuseții, ea însăși cea mai frumoasă dintre cele șase zeițe. Poeta Sappho o descrie într-o lumină strălucitoare, ca fiică a lui Zeus. Mai erau și zeii secundari: Helios, Selene, Leto, Dione, Dionysos, Themis și Eros, Asclepios și Pan. În serviciul zeilor olimpieni se aflau Moirele, Horele, Nemesis, Grațiile, Muzele, Iris, Hebe și Ganimedea. În lumea lui Hades locuiau Persefona și Hecate.

Miturile sunt atât de numeroase, încât este foarte dificil a le cuprinde pe toate. Hesiod spunea în *Teogonia* că nu există om pe pământ care să poată ține minte întreaga multitudine de divinități și mituri cu și despre ele. Toți zeii au câte o poveste demnă de reținut pentru caracterul ei antrenant de aventură, dar și pentru că explică lumea înconjurătoare, sufletul uman. Mai memorabile sunt acele fapte ale zeilor care au avut o însemnătate majoră pentru oameni. Cum ar fi, spre exemplu, mitul titanului Prometeu, creatorul oamenilor, pe care i-a modelat din lut după înfățișarea zeilor nemuritori. Pentru că a vrut să îmbunătățească viața oamenilor, le-a adus focul din cer, unde îl ascunsese Zeus. Focul a însemnat dezvoltarea civilizației umane, iar Prometeu a mai adus și alte binefaceri omenirii. Eschil i-a dedicat multe pagini acestui personaj mitic, compunând trilogia *Prometeu eliberat*, din care s-a păstrat doar o singură parte, *Prometeu înlănțuit*. Ulterior faptele lui pentru omenire au constituit izvor nesecat de inspirație pentru poezii Goethe, Shelley, dar și pentru compozitorul Beethoven.

Hercule era atât de inteligent și iute încât l-a înșelat chiar și pe Zeus, fapt pentru care a fost pedepsit crud de acesta. S-a răzbunat legându-l de o stâncă și trimițând un vultur care, o dată în două zile, îi tortura ficatul. Pentru echilibru, Zeus i-a pedepsit și pe oameni, trimițându-le cutia Pandorei. În acest context amintim frumosul mit care explică originea femeii. Zeus, furios pe Prometeu pentru că a făcut omul după înfățișarea zeilor, i-a poruncit lui Hefaistos să facă un amestec de pământ și apă și din el să creeze o femeie blândă și frumoasă ca o zeiță. Hefaistos s-a executat și i-a pus numele noii creaturi Pandora, însemnând în greacă „toate darurile”. Căci, după ce a fost creată femeia, Atena a împodobit-o și a învățat-o să țeară, iar Afrodita a înzestrat-o cu grație și pasiune. De asemenea, Grațiile i-au dat o ghirlandă de panglici de aur, iar Horus a gătit-o cu flori de primăvară. Totuși, crainicul Hermes, călăul lui Argus, a reușit să pună cuvinte răutăcioase și prefăcătorie în inima ei. Înainte să o trimită în lume, zeii i-au oferit femeii o cutie în care au pus toate relele, poruncindu-i să nu o deschidă. De asemenea, și Prometeu l-a avertizat pe fratele său, soțul Pandorei, despre pericolul ascuns în cutie. Pandora nu și-a putut stăpâni curiozitatea și a deschis totuși cutia, răspândind toate relele în lume. Potrivit mitului, doar speranța a rămas înlăuntrul. De atunci omeni-rea va cunoaște durerea, boala, moartea și alte nenorociri.

Deși erau venerați de către oameni, zeii inspirau teamă. Grecii antici, la fel ca toate popoarele antichității, erau pătrunși de sentimentul sacralului, exprimat prin acea taină, acea spaimă respectuoasă pe care o trezește apropierea oricărei forțe sau ființe supranaturale din natură. În același timp, spre deosebire de alte religii, frica nu-i determina pe greci, mai exact pe rapsozii greci să ascundă comportamentul urât al zeilor lor. Dimpotrivă, mitologia

zeilor scoate în evidență fapte dezapro- babile. Apollo, spre exemplu, unul din cei mai slăviți zei ai grecilor, venerat pentru arta sa muzicală, ocrotirea Muzelor și inspirația pe care le-o dădea poezilor, s-a făcut vinovat de războiul troian, de moartea lui Ahile, a Cassandrei și de alte căderi morale. Ares era violent și agresiv, necontribuind cu nimic la dezvoltarea umanității. Deși nimeni din lumea nemuritorilor nu îl iubește, nici măcar plăsmuirii greci ai miturilor, el ocupa totuși locul cel mai de cinste în cetatea Spartei. Comportamen- tul exuberant al zeului vinului a generat reacții diferite din partea oamenilor și to- tuși ei îi întrețineau cultul prin sărbători anul întreg. Hera avea un caracter domi- nator și mândru, în plus era foarte geloasă, crudă, certăreată și perfidă. Victimele setei ei de răzbunare și de gelozie au fost nimfa Callisto, transformată în ursoaică, Semele, trecut printre muritori, Io, urmă- rită veșnic de un tăun. Hermes inspira groază, el fiind cel care conducea sufletele celor decedați în lumea subpământeană. Temutul și capriciosul Poseidon, cu care marinarii trebuiau să fie în relații bune, era venerat în întreaga lume greacă. Zeii erau infideli și aveau tot felul de aventuri amoroase cu muritorii, în urma cărora su- fereau doar ultimii.

Aceste fapte reprobabile ale zeilor nu creau paradoxuri în gândirea grecilor. Pentru antici poveștile zeilor nu erau doar produsul unor fantezii, ci aveau un miez de adevăr, o înțelepciune cu rădăcini în cele mai vechi timpuri. Grecii nu trasau graniță între mit și realitate, de aceea rea- litatea, ca și zeii, apărea cu multe înfățișări, incluzându-le și pe cele neplăcute, urâte, monstruoase etc. Chipurile duplicitate ale zeilor simbolizează condiția umană în care răul își are locul alături de bine. Ca și bucu- riile, necazurile sunt inseparabile de exis- tența umană. În viața oamenilor binele și răul sunt inextricabil amestecate. Miturile

ne arată că grecii au acceptat această lege aspră a vieții.

În societățile primitive miturile nu aveau un scop artistic în sine, cumulând mai multe funcții. Miturile înlocuiau istoria, se întrepătrundeau cu credințele religioase, dădeau norme de conduită umană și jucau rolul de memorie socială. Vechii greci amestecau în mituri evenimentele care au avut loc în realitate cu plâsmuirile lor. Ei credeau că războiul troian chiar a existat și că a avut loc în sec. al XIII-lea î. Chr. Troia, potrivit lui Homer, se afla în vecinătatea strâmtorii Dardanele, în nord-vestul Turciei actuale. Poetul nu a fost crezut mulți ani la rând, până când, în 1870, arheologul german Heinrich Schlimann a făcut săpături și a indicat spre niște posibile rămășițe ale cetății Troia. Descoperirea arheologului a fost confirmată de alți câțiva cercetători. Astfel s-a ajuns la concluzia că mitul războiului troian ar fi putut avea un miez istoric. Cu toate acestea, esențial pentru mituri este că ele se aflau în afara timpului. Prezentați fapte concrete, reale și vii, dar acestea erau cu totul desprinse de context și nu depindeau de necesitatea preciziei cronologice. În felul acesta miturile au obținut permanență, relevanță și semnificație universală.

Eroii au jucat un rol la fel de important ca și zeii în viața oamenilor, pentru că ei erau acele ființe care au făcut fapte ieșite din comun, salvând lumea. Etimologia cuvântului „erou” e aceea de *a proteja*, *a apăra*. În lucrarea *Munci și zile* Hesiod le atribuia acestor războinici curajoși și o viață asemănătoare cu cea a zeilor. Potrivit înțeleptului antic, numai eroii puteau face ca neamul omenesc să meargă spre bine și nu spre decădere, căci pentru muritori acest lucru era imposibil. În mitologia greacă aceștia sunt Heracle, Ahile, Tezeu, Perseu, Ulise, Aclepios, Castor și Polux, Belerofon, Dedal și Icar, Iason și argonauții. Erau nimbați cu măreție mai ales eroii

care au răzbunat nedreptățile și care au ucis monștri. Elinii își venerau eroii ca pe niște semizeii acoperiți de glorie veșnică în luptă dreaptă sub cetățile Troiei sau ale Tebei. Pentru aceste fapte meritorii Zeus i-a răsplătit cu viață veșnică într-un lăcaș la capătul pământului, pe Insulele Fericitorilor, departe de grijile umane.

Majoritatea eroilor aveau o natură duală: descindeau dintr-un zeu și un muritor. Cu toate că nu se bucurau de la naștere de nemurire, ei își păstrau până la moarte puterea supranaturală. Circumstanțele nașterii și viața eroului sunt întotdeauna neobișnuite. El are un curaj și o forță extraordinare. În multiplele lupte pe care le duce are o îndemnare ieșită din comun, poate înfrânge făpturi fabuloase și armate întregi. Protagonistul *Iliadei*, Ahile cel extrem de puternic, crud, arrogant și foarte arătos era un războinic fără milă, de neînving. În legendarul război împotriva Troiei a condus cincizeci de corăbii și o armată din cele mai curajoase. Troienii tremurau de frică de fiecare dată când se arăta în carul lui, condus de vizitiul Automedon. Mai ales că era ocrotit de Atena și Hera. Când a aflat că troienii l-au ucis pe bunul său prieten Patrocle, a ieșit în câmpul de luptă și i-a măcelărit, nimicindu-l și pe fiul regelui troian, viteazul Hector. Dar pentru că avea un loc vulnerabil – călcâiul ce nu a intrat în apa care urma să-l facă nemuritor – a fost omorât de săgeata trasă de Paris. Înainte de a fi trecut pe Insulele Fericitorilor, de cele mai multe ori, eroul are o moarte omenească. Umbra lui Ahile a continuat să trăiască în paradisul lumii subpământene pe Insulele Fericitorilor sau Insula Leuce.

Prototipul eroului grec devenit nemuritor a fost Heracle, cel mai popular erou al tuturor timpurilor. Mitologia povestește cu amănunte muncile, isprăvile și aventurile lui. Forța lui supraomenească l-a ajutat să săvârșească cele 12 mari fapte (munci) vitejești: uciderea leului care pustia re-

giunea Nemea din Asia Mică, curățarea imenselor grajduri ale lui Augias, înlănțuirea Cerberului – monstruosul câine tricefal, paznic al Infernului ș.a. Moartea i se va trage de la uciderea centaurului Nessos, un monstru jumătate om, jumătate cal. Îmbrăcând cămașa îmbibată de sânge a monstrului, pe care soția sa Deianeira i-o dăruiește crezând că numai astfel soțul ei îi va fi mereu fidel, Heracle este cuprins de chinuri cumplite și nevoit să-și pună capăt zilelor. Heracle este reprezentantul idealizat al forței combative, simbolul izbânzii și al greutăților legate de ea. Va apărea împodobit cu atributele soarelui, ale cărei căldură și lumină au triumfat asupra tenebrelor și a frigului morții.

Subiectele unor legende au ajuns alegorii care încifrează adevăruri general-umane. Argonauții, cei cincizeci de eroi ai cunoscutei legende grecești care le poartă numele, au plecat din Tesalia pe corabia *Argo* și, înfruntând mii de primejdii, au ajuns în Colhida, pentru a captura Lâna de aur. Cu prețul unor sacrificii nemaiauzite, ei au obținut comoara pentru a satisface interesele meschine ale unui rege, Pelias, care voia pieirea lui Iason. Curajul eroilor fascinează în sine, rezultatul expediției – lâna de aur – rămânând însă fără sens. În schimb, narațiunea argonauților a dezlegat nodurile altor povești alegorice la fel de semnificative: legenda Medeei îndrăgostite de Iason, povestea firului Ariadnei, a minotaurului învins.

Preluate și nuanțate de scriitori și filosofi, fascinantele legende ale eroilor devin metafore ale unor concepții artistice și idei progresive. Povestea lui Dedal și Icar ilustrează concepția despre creație și servește ca motiv constant în arta și literatura tuturor popoarelor europene. Dedal era, în viziunea grecilor, întruchiparea artistului atenian: inventator, tehnician, arhitect. Cunoștea ca nimeni altul cum să găsească ieșirea dintr-un labirint

și cum să treacă firul de ață prin cochilia unui melc. Dar ingeniozitatea sa nu l-a ajutat să-și salveze fiul. Neascultarea lui Icar a generat semnificația omului răpus de propriul ideal, de propria sete de absolut. Probabil că cel mai reiterat subiect mitologic în literatura din toate timpurile este povestea lui Ulise/Odiseu, unul din cei mai mari eroi din războiul troian și o figură importantă din mitologia greacă. Deși era un erou puternic și prețuit, marele merit al lui Odiseu nu consta în mânăuirea armelor, ci în viclenia, perseverența cu care a reușit să învingă multiplele obstacole. Datorită lui Homer, Odiseu a depășit statutul de erou mitologic și a devenit unul dintre marii eroi ai literaturii universale, rivalizând cu personaje ca Hamlet, Don Quijote și Faust.

Uneori figurile eroilor se interpătrundeau imperceptibil cu cele ale daimonilor, ființe de natură divină, care jucau rolul de mediatori între zeitățile principale și om. În genere, în miturile grecilor se regăsesc toate ciudățeniile cu puțință. În afară de zei, eroi și daimoni, acestea conțineau o puzderie de ființe misterioase, unele de mărime inimaginabilă. Titanii – Ocheanos, Coeus, Hyperion, Crios, Iapet, Cronos – erau copiii Geei, care au stăpânit lumea la începutul creației. Aveau dimensiuni uriașe, dar au fost totuși învinși de Zeus, ajutat de Hecatoncheieri. La rândul lor, aceștia erau niște creaturi oribile cu o sută de brațe. Ciclopul era uriașii cu un singur ochi în mijlocul frunții. Primii ciclopi descindeau și ei din zeita Geei și din Uranus. Homer vorbește despre un ciclop Polifem, care i-a închis pe Odiseu și pe oamenii lui, dar care în cele din urmă a fost răpus de inteligentul erou. Printre ființele primordiale, născute de cuplul divin, erau și Giganții: puternici, înfricoșători la vedere, cu plete lungi și bărbi încâlcite, având șerpi în loc de picioare. Gigantomahia sau lupta zeilor împotriva giganților este descrisă ca

având dimensiuni apocaliptice. Uriașele creaturi amestecau cerul și pământul, lumina și întunericul, munții, insulele, pietroaiele și apa într-o învălmășeală de proporții cosmice.

Sentimentul fricii în fața răului inexplicabil a îmbogățit imaginarul mitologic al vechilor greci cu creaturi neverosimile, cu hibrizi de tot felul. O ființă din bestiarul grecilor care înspăimânta pe oricine era Cerber, câinele monstruos ce păzea intrarea în lumea subpământeană. Avea trei capete, coadă de șarpe, iar din gură îi curgea salivă otrăvitoare. Sfinxul, o altă ființă fabuloasă, avea aripi și trup de leu, cap și bust de femeie. El îi oprea pe călători în locuri nepopulate, în afara zidurilor cetății, și le spunea următoarea ghicitoare: „Ce ființă merge dimineața în patru labe, la prânz în două, iar seara în trei picioare?” Îi devora pe toți cei care nu știau răspunsul. Mai trebuie pomeniți Centaurii, creaturi brutale, violente, necivilizate, trăind în păduri. Excepție făcea doar Chiron, un centaur cultivat și blând. Un alt animal mitic era Grifonul care arăta ca un leu înaripat cu cap de vultur. Grifonii păzeau o comoară cu o mare cantitate de aur, care, se credea, a fost ascunsă undeva în Grecia.

Eroii din miturile grecilor întâlneau în calea lor hidoșenii de tot felul. Un monstru teribil era Minotaurul, care arăta ca un om cu cap de taur. Închis în legendarul labirint, el cerea să i se aducă odată la nouă ani șapte băieți și șapte fete din Atena, pe care îi mânca. Nu era de ignorat nici Scylla, un monstru înfricoșător care pândea marinarii pentru a le face rău. Tritonul, o namilă înspăimântătoare, puternică ca un bou, avea pe umeri o sută de capete de șarpe, oribile, cu limbi negre și ochi în flăcări. Un cap putea să vorbească limba zeilor, în timp ce restul capetelor mugeau ca boul, răgeau ca leul, lătrau ca o haită de câini însetați de sânge sau scoteau tot felul de alte sunete hidoase.

Din bestiarul grecilor mai făcea parte și Himera, o ființă respingătoare care scoatea flăcări pe gură. Avea trei capete: de leu, de capră și de șarpe și bântuia ținuturile Asiei Mici. Monstruoase erau și Harpiile, ființe cu trup de pasăre și chip de femeie, cu gheare mari cu care apucau și torturau tot ce le cădea în cale. Înspăimântătoare mai ales erau Gorgonele, capul cărora era înconjurat de șerpi șuierători, încolăcindu-se. Gura îi era schimonosită în rânjete, iar ochii holbați împietreau pe oricine.

Pericolul putea avea însă și înfățișare plăcută, seducătoare. Spre exemplu, Nymfele erau de o frumusețe de neimaginat. Ele trăiau în mijlocul naturii, având legătură cu izvoarele, râurile, fântânile, stâncile, munții, pădurile și arborii. Cele mai multe erau ființe binevoitoare cu oamenii, dar aceștia trebuia să le trateze cu mare grijă. În caz contrar ele aveau forța de a-i seduce pe muritori și a-i face să-și piardă mințile, atrăgându-i în fântâni, râuri, unde se înecau. Sirenele erau ființe cu trupuri de pasăre, față de om și cu voci minunate, atât de frumoase, încât aproape toți marinarii erau vrăjiți de ele și rămâneau să le asculte la nesfârșit sau își zdrobeau corăbiile de țărnul insulei lui Circe, pe lângă care acestea locuiau. Menadele erau discipolele zeului Dionysos, pe care îl însoțeau într-o stare de beție extatică, dansând frenetic. Erau însoțite în acest alai de Satiri. Aceștia însă erau niște ființe senzuale, scunde și păroase cu trăsături de animale, în care nu puteai avea încredere și care se purtau urât de cele mai dese ori. La fel de frumoase erau războinicile amazoane, care se aruncau în lupte ca fulgerul, cu patimă și curaj neasemuit, mânuind lancea, spada și scutul mai avant decât bărbații. Neînfricatele femei luptătoare îi disprețuiau pe bărbați și le inspirau groază, pentru că adesea îi ucideau fără cruțare. Alte ființe feminine de temut ale imaginarii mitologic grece erau Graiele, Naiadele, Triadele, Horele, Moirele.

Grecii aveau nevoie și de ființe feminine perfecte și pozitive. Charitele, mai bine cunoscute sub numele lor roman, Grațiile, zeități minore, care făceau parte din cortegiul Afroditei, erau întruchiparea tuturor lucrurilor frumoase, adorabile și fermecătoare, oferind frumusețe fizică oamenilor aleși de ele. Muzele erau descrise de Homer ca niște fete fermecătoare, care dansau cu grație și cântau cu voci minunate. Ele au oferit muzică oamenilor pentru a-i face să uite de griji și supărări.

Dincolo de imaginarul plin de spaime, de dorința de a le înfrumuseța și astfel a le învinge, mitologia apărea ca un depozitar de învățături din toate domeniile spiritului. El concentra moralitatea și bunele deprinderi, virtuțile nobleței și facerii de bine, modele de viață socială și politică etc.

Împreună cu fascinantele monumente de artă plastică, sculptură și literatură, miturile au stat la baza culturii europene. Faptul că religia antică nu a mai fost practică, fiind înlocuită de religii monoteiste, nu a împiedicat generațiile ce au urmat să se inspire din miturile vechilor greci și să creeze pe fundațiile acesteia. Din Renaștere și până în timpurile noastre miturile și legendele Greciei antice cunosc sumedenie de reluări și reciclări ingenioase și interesante, zeei și eroii mitologici populând inepuizabil epopei, romane, tragedii, comedii, poeme, jurnale de călătorie, dar și picturi, gravuri, sculpturi, spectacole de teatru, operă sau balet, fotografii, filme, benzi desenate și jocuri pe calculator.

PREZERVAREA PATRIMONIULUI NAȚIONAL CULTURAL¹ Studiu de caz: Biblioteca Națională a Republicii Moldova

Veronica COSOVAN,
Secția Carte veche și rară,
Biblioteca Națională a Republicii Moldova

Subiectul studiului abordat vizează prezervarea patrimoniului cultural în cadrul Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova. Obiectivele cercetării sunt identificarea principalelor orientări ale domeniului în cauză în instituția dată dar și determinarea perspectivelor implementării activităților de prezervare pentru salvagardarea patrimoniului cultural.

Cuvinte cheie: prezervare, patrimoniul cultural, conservare preventivă, conservare curativă, prezervare digitală, salvagardare.

¹ Articol realizat pe baza tezei de master „Prezervarea patrimoniului cultural. Cazul Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova”: Programul de master „Managementul instituției infodocumentare”, USM, 2018 (Conducător științific Nelly Țurcan, dr. hab., prof. univ.).

În ultimii ani, în domeniul infodocumentar se reconsideră atitudinea privind prezervarea patrimoniului cultural. Patrimoniul cultural este constituit din bunuri materiale și imateriale, naturale și culturale, mobile și imobile moștenite din trecut. Structura patrimoniului cultural al Republicii Moldova este identică patrimoniului cultural european, creat în condiții specifice de-a lungul istoriei sale [5]. Instituțiile publice deținătoare de fonduri arhivistice colectează, gestionează și protejează patrimoniul cultural în concordanță cu funcțiile și misiunea lor. Bibliotecile colecționează surse scrise, tipărite, imprimate și destinate tipăririi. Arhivele – colec-